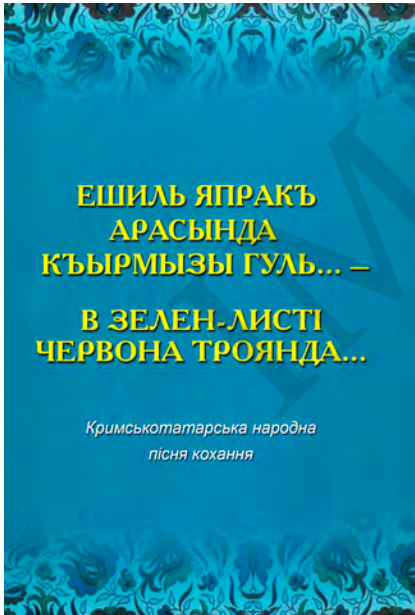

Лариса Вахніна

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА НАРОДНА ПІСНЯ ПРО КОХАННЯ ТА ЇЇ УКРАЇНСЬКІ ФОЛЬКЛОРИСТИЧНІ Й ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Ешиль япракь арасында кьырмазы гуль... – В зелен-листі червона троянда... Кримськотатарська народна пісня кохання. Поетичні тексти / упоряд., автор вступ. статті О. Гуменюк. Переклав з кримськотатарської В. Гуменюк. Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, 2018. 329 с.

Ольга Гуменюк упродовж багатьох років плідно досліджує кримськотатарський фольклор – казки, легенди, дагани (епічні оповіді), насамперед – народну пісню. Вона – авторка п'яти монографій, численних статей і передмов до фольклорних видань, які здобули заслужене визнання в науковому світі. Підготовлене нею до друку нове видання – це перший, окремий, збірник фольклорних творів, у якому широко й системно представлена кримськотатарська народна любовна пісня.

Книга відкривається вступною статтю «Художній світ кримськотатарської народної пісні кохання», у якій підсумовані здобутки українських і зарубіжних фольклористів у ца-

рині збирання й вивчення кримськотатарської народної пісні та виявлене особливе місце пісні про кохання у фольклорній ліриці кримських татар.

Дослідниця наголосила на давньому походженні й побутуванні кримськотатарського пісенного фольклору, про що свідчать, наприклад, спостереження знаного турецького мандрівника Евлія Челебі. Описуючи свої кримські подорожі, здійснені в середині XVII ст., він, на підтвердження вишуканості мови мешканців Центрального Криму, навів поширені серед них співанки, пов'язані з любовною тематикою, які позначені образною мальовничістю та грайливою ритмікою. Однак, унаслідок спустошливих процесів наприкінці XVIII – XIX ст., багато пам'яток духовної культури доби Кримського ханства й попередніх епох було втрачено, тож маємо вкрай мало подібних свідчень про уснопоетичну творчість та її вплив на культуру народу. Як слушно наголосила О. Гуменюк, новочасне дослідження кримськотатарського фольклору розпочато на рубежі XIX–XX ст. На цей час припадає перше національне відродження кримських татар, інспіроване, зокрема, визначним просвітителем і письменником Ісмаїлом Гаспринським (редактором і видавцем газети «Терджиман – Переводчик»).

Одним з піонерів у царині збирання й дослідження кримськотатарської народної пісні О. Гуменюк назвала українського фольклориста Олексія Олесницького, який 1910 року, під грифом Лазаревського інституту східних мов у Москві, видав досить ґрунтовне видання кримськотатарських народних пісень – «Песни крымских турок». В озвученому виданні вміщено розлогу передмову впорядника, який систематизував записані ним пісні за такими розділами: «Пісні ліричні», «Пісні грайливі», «Пісні солдатські», «Пісні про російсько-японську війну», «Пісні історичні й побутові», «Пісні переселенські». «Пісні ліричні» – це власне любовні пісні, які кількісно переважають пісні з інших розділів, разом узятих. Варто за-

значити, що народжений у Києві, О. Олесницький в юному віці переїхав з батьками до Криму, вищу освіту здобув у Москві, а в 20–30-ті роки ХХ ст. плідно співпрацював з Агатангелом Кримським в орієнтальних студіях Всеукраїнської академії наук, зокрема у вивченні культури кримських татар. Після О. Олесницького у справу вивчення й видання кримськотатарських народних пісень зробили значний внесок такі фольклористи, як Аркадій Кончевський і В'ячеслав Пасхалов, Юсуф Болат й Ібраїм Бахшиш, Асан Рефатов і Яг'я Шерфедінов. Завдяки їхнім подвижницьким зусиллям збірники кримськотатарських народних пісень виходили не лише в 20–30-х роках ХХ ст., а й в умовах депортації. Важливе значення має книга «Сабаньнъ сааръ» («На світанку»), яка, завдяки ентузіазму впорядників Ільєса Бахшиша, Едема Налбандова та редактора Муртази Веліджанова, вийшла 1977 року в Ташкенті. Згодом побачила світ, випущена двома виданнями (Ташкент, 1979; Ташкент, 1990), капітальна праця «Янърай къайтарма – Звучит кайтарма» Я. Шерфедінова, у якій вміщено ноти, оригінальні тексти та російські підрядкові переклади. На початку 90-х років ХХ ст. й пізніше в Сімферополі з'явилися найновіші видання – насамперед ґрунтовні збірники І. Бахшиша й Е. Налбандова, Аблязіза Велієва й Сервера Какури. Найбільш повне й об'ємне – «Антологія кримської народної музики» Февзі Алієва (2001). Усе це, як наголошено в рецензованому виданні, – глибокий матеріал для сучасних дослідників та інтерпретаторів кримськотатарської народної пісні.

О. Гуменюк зауважила, що кримськотатарські народні пісні розмаїті за своїми темами, мотивами та жанрами. Проте найбільший масив кримськотатарської фольклорної лірики – це, аналогічно до українського фольклору, пісні про кохання, у яких оспівана дівоча й жіноча врода, виявлена світла втіха перших любовних відчуттів, опоетизована сила кохання і разом з тим чимало тужливих пісень.

Підсумовуючи здобутки в науковому вивченні кримсько-татарської народної пісні, зокрема пісні про кохання, О. Гуменюк обґрунтувала запропоновані нею принципи класифікації представленого у виданні фольклорного матеріалу. Дослідниця виокремила насамперед два жанри кримськотатарської пісенної лірики, у яких особливо виразно представлені любовні мотиви: найдавніший – макам і більш поширений у XIX–XX ст. – тюркю. В обох жанрах, як зазначено в передмові, можливо виокремити жанрово-тематичні різновиди. У макамах маємо тужливі пісні й пісні про світлі сподівання. У тюркю – три основні цикли: пісні про печальне кохання, пісні про долання життєвих та душевних тривог та пісні про щасливу любов. У макамах особлива емоційна інтенсивність, пов'язана з переживанням любовної драми, поєднана з роздумами про сенс буття і з філософічними медитаціями. У їх музичній поезії найбільш характерною особливістю постають розлогі розспіви, що покривають одним голосним звуком кілька, а то й – і кільканадцять, інколи навіть більше двадцяти нот. У тюркю переважають легкі грайливі ритми, чим вочевидь можна пояснити поширене у кримськотатарській фольклористиці таке їхнє жанрове визначення, як «енгиль лирик тюркюлери», або «енгиль лирик йырлары» («легкі ліричні пісні»). В окремих, попередніх, публікаціях О. Гуменюк використала цей термін. Нині, у рецензованому нами виданні, вона прийшла до висновку про більшу доцільність використання терміна «тюркю», подібно до того, як його використовують, наприклад, у турецькій чи гагаузькій фольклористиці. Термінам «йыр» і «тюркю» (якими переважно послуговуються як синонімами, і які все більше втрачають розрізненість, продиктовану означенням пісень: з одного боку, – степового, а з другого, – гірського й південнобережного кримських регіонів) дослідниця пропонує надати іншу диференціацію: «йыр» – пісня в широкому сенсі, у тому числі й маки, і «тюркю» – пісня,

у якій переважають легкі грайливі ритми. Такі ритми набувають ефектного контрастного поєднання з іншими елементами змісту й формами пісень, де виявлені драматизм і трагізм любовних стосунків.

У передмові докладно проаналізовано особливості поетики кримськотатарської народної пісні про кохання. Розглянуто такі властиві їй риси, як образна яскравість, зокрема мальовнича метафоричність, динаміка розвитку ліричних сюжетів, за особливостями яких інколи простежуються фабульні й епічні риси сюжетів, композиційна й версифікаційна вишуканість, промовистий звукопис поетичних текстів, що зумовлює їх гармонійний зв'язок з текстами музичними, емоційна насиченість, інтонаційне багатство, своєрідність ритміки й мелодій.

Принагідно зауважимо, що любовні мотиви характерні й для інших жанрів поетичного фольклору кримських татар, таких, наприклад, як певною мірою подібні до українських коломийок короткі грайливі співанки-чини і співанки-мане, ліричні відступи в епічних оповідях (дастанах). Однак ці жанри потребують окремих досліджень та видань.

Своєрідність і важливість книги виявляється ще й у тому, що поряд з оригінальними поетичними текстами подані й їх українські художні переклади. Автор українських версій представлених кримськотатарських народних пісень – Віктор Гумєнюк, поет-перекладач, у творчому доробку якого чимало шедеврів світової драматичної й ліричної поезії, зокрема таких, як історична хроніка-трилогія «Король Генріх VI» і трагедія «Гамлет» Вільяма Шекспіра, драматична поема «Дзяди» («Поминки») Адама Міцкевича, історична драма «Цар Федір Іоаннович» Олексія Толстого, вірші Джона Гордона Байрона, Олександра Пушкіна, Владислава Броневського та інших поетів. Значну увагу він також приділяє перекладам кримськотатарської поезії, що засвідчують інтерпретації віршів і поем Абі-

булли Одабаша, Юнуса Кандима й Аблязіза Велієва. Майстерно виконані також, подані в рецензованій книзі, і переклади любовної пісенної лірики кримських татар. Вони, зокрема за свідченнями професора Ісмаїла Керімова, поета й фольклориста А. Велієва, дуже близькі до кримськотатарських першотворів, адекватно передають особливості їх змісту й форми. Варто також підкреслити, що ці переклади вирізняються граційністю й невимушеністю поетичного плину.

У двомовному виданні «Ешилъ япракъ арасында къырмызы гуль... – В зелен-листі червона троянда...» вперше українському читачеві широко представлена кримськотатарська народна пісня про кохання. Рецензована праця виявляє, безсумнівно, наукову, культурну й суспільну значимість. Насамкінець висловимо побажання, аби, за умови перевидання цієї книжки, поряд з поетичним текстами пісень були представлені також і їх нотні записи.